

Piet Kuipers, petroleumventer aan het Hoendiep

Joop Kuipers

Hoendiep 53 was ooit het adres van mijn vader Pieter Cornelis Kuipers, die ik verder gewoon Piet zal noemen. Hij was van beroep petroleumventer. Ik zal trachten duidelijk te maken hoe Piet in dit werk is terechtgekomen en hoezeer hij begaan was met zijn vak.

In 1870 stichtte John D. Rockefeller samen met zijn broer in de Verenigde Staten van Amerika de Standard Oil Company - het nog steeds bestaande Esso. Om ook tot de Nederlandse markt toe te kunnen treden, werd in ons land de Amerikaanse Petroleum Compagnie (APC) opgericht. In 1898 begon APC de Maatschappij tot Detailverkoop van Petroleum De Automaat. Deze vestigde zich omstreeks 1905 ook in Groningen, aan het eind van de Eerste Spoorstraat in Kostverloren, dat tot 1912 nog deel uitmaakte van de gemeente Hoogkerk. De Automaat zat tegen de spoorloot aan, op de plek van het huidige parkje en de verbinding met de later aangelegde Adriaan van Ostadestraat.

Piets vader was timmerman en meubelmaker Klaas Kuipers. Na eerder gewerkt te hebben in Assen en het Duitse Oberhausen kwam hij met zijn vrouw Arendina Postema en hun kinderen in de Eerste Spoorstraat te wonen. Kuipers had werk gevonden bij de bouw van het Academiegebouw op het Broerplein. Later verbood hij zijn zeven zonen om ook timmerman te worden. Alle jongens werden suikerbakker bij de chocolade-, suikerwerken- en nougatfabriek van Prijt. Het bedrijf ging echter failliet en ze moesten naar iets anders omzien.

Bij De Automaat op de hoek waren vijftien venters in dienst en het gebeurde regelmatig dat er iemand ziek was. Dan kwam de baas bij mevrouw Kuipers vragen of misschien een van haar zonen kon invallen. Alle jongens hebben dit tijdelijk gedaan. Twee zonen zijn hun hele leven petroleumventer gebleven, twee anderen stopten na enige tijd.

Na zijn huwelijk met Grietje Mennes bleef Piet wonen in de Eerste Spoorstraat. Hij werkte vanaf 1920 als hulpkracht bij De Automaat en kwam in 1921 in vaste dienst. Piet kreeg toen ook het Automaat uniform: een blauwe kiel en broek met gele bies en een uniformpet met het opschrift De Automaat. In de winter droeg hij een stuutsiekoorn broek en jas met gele bies. In 1922 verhuisde De Automaat naar de Friesestraatweg 191/1,

waar grote opslagtanks werden gebouwd die bevoorrad werden door tankschepen vanuit het Reitdiep. Kantoor en bedrijfsgebouwen zijn nog steeds te herkennen.

Piet ventte buiten de Oosterpoort, de latere Oosterpoortwijk. Met de handkar, volgepakt met vijftig vierliterse blikken, ging het van Kostverloren naar de Oosterpoort. De volle blauwgrijze blikken werden bij de klanten omgewisseld tegen lege. Als er extra petroleum nodig was, werd dat met een auto nagebracht. Onderweg naar zijn ventwijk haalde Piet steeds meer klanten binnen, zodat een grotere handkar voor 75 blikken nodig was.

Piet Kuipers met zijn handkar in de Herestraat, op weg naar zijn ventwijk. Bij ijzel had Piet iemand naast zich die hielp met het duwen van de kar. Het beeld komt uit de jaren twintig.

Een deel van zijn wijk, Gideon, deed Piet over aan zijn jongere broer Bernhard. Deze stopte na korte tijd, waarna de klanten bij Piet terugkwamen. Het deel Steentilstraat, Kattendiep en omstreken ging over naar broer Klaas, die al was begonnen in Oosterhoogebrug, Engelbert en het Oosterpark. Klaas bleef dit zijn hele leven doen. Willie, een jongere broer, pakte het anders aan en verkocht ook andere zaken, zoals bleekwater en zeepoeders. Na een paar jaar stopte hij.

'Automaat geel'

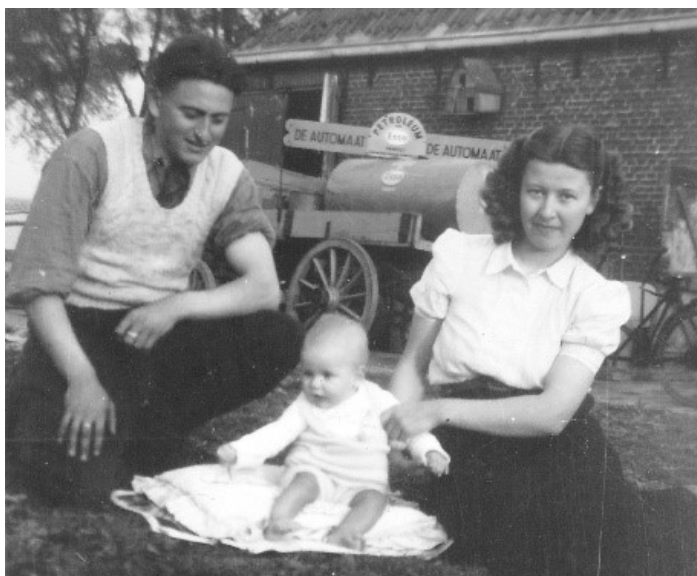
De volgende stap voor Piet was het vervangen van de handkar door een paard en wagen, maar daar was op Kostverloren geen plaats voor. Uiteindelijk kon hij in 1939 aan het Hoendiep 53 in Hoogkerk een boerderij huren, naar ik meen van Houwerzijl. De huur werd betaald aan landbouwer Kamps van de boerderij aan het

Hoendiep 53, op de plek waar nu Ferrorent zit.

Hoendiep 51, die van dezelfde persoon pachtte.

Piet kreeg nu de beschikking over een paard en een wagen op houten wielen met ijzeren beslag. De wagen en de grote ronde tank die er op stond waren in 'Automaat geel' geverfd. Elke morgen ging hij met zijn wagen naar de maatschappij om de tank en blikken te vullen. Vervolgens deed Piet zijn ronde langs de vaste klanten. Onderweg naar zijn wijk kreeg Piet steeds meer afnemers en zo werd hij een van de meest succesvolle venters. Ook langs het Hoendiep kochten velen petroleum bij hem. Piet begon zelfs in Hoogkerk klanten te winnen, hoewel daar al vier venters liepen. Dat waren H. Huizing (Noorderstraat 17), R. Köning (Kerkstraat 72, veehouder en petroleumventer), P. Noordijk (Koningsweg 3) en J. Stienstra (Elmersmastraat 18). Of zij allemaal hun brood konden verdienen in de petroleumhandel weet ik niet, maar zeker is wel dat de samenstelling van de diverse klantenkringen ook te maken had met het geloof of zelfs de politieke richting van de venters.

De eerste wagen van Piet Kuipers. Op de voorgrond dochter Dina met echtgenoot Jan Mertens en hun zoon Willem in 1949.

Piet deed veel aan klantenbinding. Als hij een verhuiscwagen zag, ging hij er heen en bood levering van petroleum aan. Piet liet dan een kaart achter met zijn naam, adres en de mededeling dat hij regelmatig langs kwam - vandaar ook de naam De Automaat. Zijn klanten bezorgde hij de gratis krant, die door de petroleummaatschappij werd uitgegeven en die zeer gezien was: De Automaat, met voor de kinderen een stripverhaal over de avonturen van Pijpje Drop. Later kwamen er boekjes van tien bij tien centimeter, over Petroleentje en Peter Olie; alles in rijmvorm. Nog weer later verspreidde Piet kleurboekjes, bouwplaten en dergelijke onder zijn klandizie.

Bij Piet was de klant koning. Zijn klant was immers zijn bron van inkomsten, dus die moest hij tevreden houden. En dat kon hij. Op drukke dagen, vooral in het winterseizoen, bezorgde Piet soms om 23.00 uur nog. Hij rustte niet voor al zijn klanten waren voorzien. Bij ziekte van Piet werden familieleden (zonen, dochter of broers) of hulpen ingeschakeld om zijn klanten te blijven bedienen.

Door zijn grote inzet groeide Piet voor velen uit tot een vertrouwenspersoon. Klanten kwamen bij hem om raad en Piet hielp waar hij kon, bijvoorbeeld bij het zoeken naar werk voor een gezinslid. Dankzij zijn bemiddeling werden zelfs huwelijken gesloten.

Petroleumstellen

Eind vijftiger jaren kwam de oliestook opzetten en begon Poll vanuit de Kerkstraat ook petroleum te verkopen. Brandstofhandelaren gingen dit er ook bij doen. Toen er grote petroleumkachels kwamen, nam de oliestook helemaal een vlucht. Koets aan het Hoendiep was een van de fabrikanten van grote, ronde zwarte kachels, waarmee zalen en bedrijven werden verwarmd. Ze stonden onder meer in het café van Beerda aan de A-weg, in de kantine van het Bodenterrein aan de Antonius Deusinglaan en waarschijnlijk ook in de zaal van café De Groot aan het Hoendiep 101 in Hoogkerk. Een andere leverancier was Nanninga in de Steentilstraat. Hij fabriceerde zwarte, rechthoekige Calmix kachels, die vaak in winkels stonden, maar ook in woonkamers. Nanninga maakte ook witte Petrol kookstellen voor in de keuken. Dit was een uitkomst als woningen niet op stadsgas waren aangesloten. Ook in Hoogkerk werd veel op dergelijke petroleumstellen gekookt.

In Hoogkerk waren langs het Hoendiep vestigingen van drie oliemaatschappijen te vinden: Texaco op nr. 2, Purfina op nr. 49 en Gulf op nr. 229. Tot 1912 telde De Automaat (APC/Esso) ook nog mee in dit Hoogkerker rijtje. Piet kon het in de zomers makkelijk af maar zodra het kouder werd, kwam hij handen tekort.

De oudste zonen werkten vaak mee, net als zijn vrouw Grietje. Vlak na de oorlog, toen er weer petroleum was, ventte oudste zoon Klaas in Hoogkerk, Viervelaten, Leegkerk, Dorkwerd en het Pikkertbuurtje (Halfweg Stad). Maar nadat alle in de oorlog neergelegde zee-mijnen waren opgeruimd, ging Klaas in de kustvaart. De tweede zoon Jan wilde zelfstandig petroleumventer

Joop Kuipers (rechts) met zijn oudste broer Klaas voor de nieuwe wagen met luchtbanden van hun vader Piet.

worden, dus niet onder contract staan bij een maatschappij. Hij schafte zich een bakfiets aan en betrok petroleum van De Automaat. Van Piet kreeg hij het Hoendiep en Pikkertbuurtje, en in de stad de binnensingels tot het Verbindingskanaal. Jan ventte ook in de wijk De Hoogte. Er kwamen protesten van andere venters, die vonden dat Kuipers te machtig was geworden. De Automaat leverde daarop geen petroleum meer aan Jan, die vervolgens aanklopte bij Purfina aan het Hoendiep. Na protest van weer andere venters heeft Jan alles aan de kant gegooid en is hij gaan varen. Binnen het gezin was Piet toen weer de enige petroleumventer. Zoon Piet hielp weliswaar regelmatig mee, maar koos uiteindelijk ook voor de kustvaart. Elke herfst deed vader Kuipers een beroep op zijn zonen om thuis te komen helpen.

Aan de Madijk op Peizermade woonde landbouwer W. Mertens, die 's winters met petroleum ventte. Hij had drie zonen. De middelste, Jan Mertens, kreeg verkering met de dochter van Piet. Ze trouwden in 1947 en gingen aan de Peizerweg 122 wonen, schuin tegenover de openbare school. Dit gedeelte van de Peizerweg werd later bij de Zuiderweg getrokken en het nummer werd diverse malen aangepast. petroleumventer toen hij de halve wijk van zijn vader kon overnemen, te weten de Peizerweg, het woonwagenkamp, de Madijk en Peizermade en omgeving. Zijn oudste broer Appie kreeg van vader Mertens de andere helft van diens ventwijk, met onder andere Eelderwolde, een deel van de Ter Borchlaan en de Veenweg in Paterswolde.

Van schoonvader Piet kreeg Jan Mertens de ventroute Hoogkerk, Leegkerk, Viervelaten en de wijk Gideon aan het Winschoterdiep. Piet kon zich nu beter concentreren op het tussenliggende deel, de Oosterpoortwijk en het Hoendiep.

Piet heeft altijd gestreden om de petroleumverkoop bij de kruideniers weg te krijgen. Zij hadden in hun winkel

Jan Mertens met zijn laatste bestelbus.

vaak een standvat voor petroleum. Op zijn beurt wilde Piet niet bij de deur langs met schoonmaakartikelen die kruideniers te koop aanboden, zoals het wasmiddel Abro en bleekwater. Schoonzoon Jan ging dat wel doen en had een auto vol schoonmaakartikelen, zeepoeders, handdoeken, borstelwaren enzovoort.

Toch verkocht Piet niet alleen petroleum. Ook petroleumstellen en -kachels en aanverwante artikelen als kousen, pitten en roosters behoorden tot zijn handel, net als petroleumblikken van 4, 5, 10, 15 en 20 liter en vaten van honderd of tweehonderd liter. Handy Oil van Esso was ook bij hem te verkrijgen. Verder verrichtte Piet onderhoud en reparaties aan kachels, stellen en lampen.

Producten van de merken Esso en Valor betrok Piet veelal via De Automaat, maar na verloop van tijd kreeg hij ook andere leveranciers. Een van hen was Van der Helm, die verderop zat aan het Hoendiep 56/V en 57 en een winkel had in de Brugstraat.

Tijdens de herfst en winter en in het voorjaar had een petroleumventer het behoorlijk druk, maar 's zomers werd er weinig verkocht. Er moest in de koude periode gespaard worden om de zomer door te komen. Piet deed ook wel eens andere werkzaamheden om de zomer door te komen. Hij verkocht vanuit huis ijs voor Frisia of was rijwielbewaker bij evenementen.

Achter de boerderij aan het Hoendiep was ruimte voor het paard op de tippe, een stuk grasland dat aan drie kanten was omgeven door sloten. Hier was plaats voor

een stal voor de nacht en het winterseizoen. In de zomer kon Piet behoorlijk wat tijd besteden aan zijn grote groentetuin en zijn dieren. Behalve het paard (soms paarden) waren er kippen, konijnen, schapen, geiten en duiven. Ook deed Piet dan het onderhoud aan zijn ventwagen en het paardentuig, en repareerde hij blikken, petroleumstellen en -kachels.

Met Provinciale Waterstaat had hij een overeenkomst om regelmatig maaiwerk uit te voeren tussen de gele gietijzeren hectometerpaaltjes in de berm langs het Hoendiep en langs de naast de weg gelegen sloot. Het gras werd aan het paard gevoerd of tot hooi gedroogd voor het winterseizoen. Eén keer kreeg Piet gemaaid gras van de bedrijfsleider van Roelfsema, waaraan zijn toenmalig paard is dood gegaan. Het bleek dat er snoeiafval van de ligusterhaag tussen zat en dat is giftig.

In de grote boerderij was ruimte genoeg. 's Winters was er plek voor het zeilschip van een vriend, Van der Woude, die er onderhoud uitvoerde. Ook stond er een vleugelpomp. Hiermee werd de inhoud van de vaten van 200 liter, waarin Piet de petroleum thuis geleverd kreeg, overgepompt naar het vat op de wagen of naar de vulinstallatie. Deze installatie kon in één keer een serie blikken met een inhoud van vier liter vol laten lopen.

In het begin van de vijftiger jaren kreeg Piet de beschikking over een nieuwe wagen op luchtbanden, gebouwd door de firma Miedema. Deze wagen heeft Piet gebruikt tot hij stopte in 1965. Naamborden en dergelijke werden gemaakt door de reclameschilder Draaisma uit het Pikkertbuurtje.

Piet Kuipers aan het werk op het Frederiksplein, met op de achtergrond op de hoek zijn woonhuis (Frederiksplein 5). De foto is gemaakt in 1958.

Het rijden met de ventwagen naar De Automaat aan de Friesestraatweg, vervolgens naar de Oosterpoortwijk en weer terug naar huis werd hem op een gegeven moment te veel. Piet kreeg steeds vaker last van spit. Dokter Boetes adviseerde hem in de ventwijk te gaan wonen zodat hij geen lange tochten meer hoefde te maken. In oktober 1954 verhuisde Piet met het gezin naar het Frederiksplein, midden in zijn ventwijk. Het was een woningruil met de familie Dusink, die aan het Hoendiep kwam te wonen.

Aardgas

Schoonzoon Jan Mertens kreeg nu geheel Hoogkerk, inclusief het Hoendiep en Pikkertbuurtje, en de ventroute richting de Oosterpoort. Hierna ging Jan al vrij snel over tot de aanschaf van een motorbakfiets, waarna verschillende bestelauto's volgden.

Van het petroleumventen is uiteindelijk niets overgebleven. In 1959 werd bij Slochteren een enorme hoeveelheid aardgas ontdekt door de NAM (een samenwerkingsverband tussen Shell en Esso). De onkosten die in de aanloop hiernaartoe waren gemaakt, moesten zo snel mogelijk worden terugverdiend. Het was dus zaak Nederlandse huishoudens massaal op het aardgas aan te sluiten. Wie een oud gastoestel inleverde met een petroleumstel, kreeg een nieuw driepits aardgastoestel gratis. Een petroleumkachel kon met korting worden vervangen door een nieuwe gaskachel. Iedereen deed hieraan mee.

Bij zijn pensionering in 1965 heeft Piet Kuipers mede op aandringen van De Automaat zijn enorme ventwijk overgedaan aan Johannes Katerborg uit Groningen. Halverwege de jaren zestig deed Jan Mertens zijn ventroutes ook over aan Katerborg. Door de verkoop bij één persoon onder te brengen, had de oliemaatschappij minder last met het uitkopen van meerdere venters. Eigenlijk behoorden de petroleumventers tot de eerste slachtoffers van de opkomst van het aardgas in Nederland.

Mochten er lezers zijn met aanvullingen, anekdotes of foto's, dan verneemt Joop Kuipers dit graag (joopkuipers@home.nl; 050-3126109).

In een volgend artikel komt o.a. een overstroming tijdens de Tweede Wereldoorlog aan bod.